

А. Р. Туманянц
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу
Національного університету "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого" (м. Харків)

УДК 343.125.2

ІНСТИТУТ ПІДОЗРИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ТА ПРОБЛЕМИ ЙОГО РЕФОРМУВАННЯ

*Розглядаються місце та значення інституту підозри у
кримінальному процесі. Аналізуються проблеми вдосконалення
підстав визнання особи підозрюваною у вчиненні злочину.*

Ключові слова: підозра, підозрюваний, кримінальний процес.

Реформування правової системи України, здійснюване передусім з метою зміцнення гарантій прав особи в кримінальному судочинстві, висуває на перший план проблему статусу учасників кримінально-процесуальної діяльності. Значна частина порушень прав людини допускається на етапі підозри, що пов'язано з недостатньою нормативною регламентацією процесуальної діяльності на даному етапі. Підозра як інститут кримінального процесу залишається, по суті, "білою плямою" в процесуальному законодавстві України.

Проблемам інституту підозри приділялося багато уваги у юридичній літературі. Їм присвячені праці таких вітчизняних і зарубіжних вчених, як Ю. М. Грошевого, С. М. Стахівського, М. А. Козловського, А. А. Давлетова, З. Д. Єнікеєва, З. З. Зінатуліна, Ф. М. Кудіна, О. М. Ларіна, В. З. Лукашевича, М. І. Пастухова, І. Л. Петрухіна, В. С. Шадріної, В. В. Велигодського, О. С. Каманицина, О. В. Кондратьєва, М. Я. Никоненка, З. Д. Смитієнка, Г. В. Юркова та ін. Проте, незважаючи на значущість проведених ними досліджень, зазначений інститут у кримінальному судочинстві потребує подальшого ретельного осмислення й законодавчого поглибленого впорядкування. Відповідно до цього метою даної публікації є розгляд низки питань щодо правового положення підозрюваного й підстав появи в кримінальному процесі цього учасника.

Існуючий стан кримінально-процесуального законодавства стосовно підозри аж ніяк не відповідає конституційним вимогам забезпечення прав і законних інтересів особи, яка виявилася під підозрінням. Кримінально-процесуальний закон навіть не містить дефініції, що трактувала б термін "підозра", а пропонує тлумачити його за допомогою поняття "підозрюваний", яким згідно зі ст. 43¹ КПК України є особа, яка затримана за підозрою у вчиненні злочину або до якої застосовано запобіжний захід до притягнення її як обвинуваченого.

Як справедливо відзначає І. А. Пантелєєв, запропонований законодавцем підхід до формулювання терміна "підозра" аж ніяк не розкриває його дійсної природи. По-перше, підозра інтерпретується через примус, тоді як не він породжує підозру, а навпаки: вона тягне за собою застосування до особи заходів примусу. Іншими словами, традиційну конструкцію "примус — підозрюваний — підозра" належить переформатувати в принципово іншому напрямку — "підозра — підозрюваний — примус". По-друге, затримання підозрюваного й застосування до нього запобіжного заходу далеко не вичерпують ситуації, за якої особа реально опиняється під підозрою

органів кримінального переслідування [1, с. 106].

До того ж залишається відкритим комплекс проблем, пов'язаних з тим, що законодавчо:

- а) не визначено момент, з якого починається підозра;
- б) не передбачається винесення спеціального акта, яким особа відразу ставиться в положення підозрюваного;
- в) не закріплено точно обчислюваного строку знаходження її під підозрою;
- г) не встановлено форм звільнення людини від підозри в разі непідтвердження останньої та ін.

Підозра — це лише наявність фактичних даних, які формують внутрішнє переконання слідчого, особи, яка здійснює дізнання, про можливе вчинення злочину тим чи іншим суб'єктом. Це можуть бути як докази причетності особи до вчиненого злочину, так і непроцесуальна інформація про її злочинну діяльність.

На наше переконання, таке рішення про надання особі статусу підозрюваного, здатне спричинити шкоду конституційним правам і свободам громадянина, повинно постановлятися виключно на підставі доказів. Що стосується даних, отриманих оперативним шляхом, то їх слід використовувати як докази лише після відповідної перевірки й оцінки.

Встановити “мінімальний обсяг” таких даних складно, але можливо. Вважається, що вказана сукупність не може бути менше тієї системи доказів, яка дає підстави для застосування елементу примусу, закладеного в діях і рішеннях, що викликають необхідність появи фігури підозрюваного. Саме по собі виникнення підозри ще не означає появи фігури підозрюваного. Особі необхідний цей статус лише в тому випадку, якщо відносно нього чиниться кримінальне переслідування, під яким, як вказується в постанові Конституційного Суду Російської Федерації від 27 червня 2000 р. у справі про перевірку конституційності положень ч. 1 ст. 4 і ч. 2 ст. 51 Кримінально-процесуального кодексу РФФСР у зв'язку із скаргою громадянина В. І. Маслова, слід розуміти будь-які дії, що свідчать про наявність підозри проти нього.

Процесуалісти різних часів пропонували різні підстави залучення підозрюваного в кримінальний процес. Наприклад, Л. М. Карнеєва відзначала, що для визнання особи підозрюваним необхідною є наявність одного з таких актів, як протокол затримання, постанова про обрання запобіжного заходу до пред'явлення обвинувачення, протокол допиту як підозрюваного [2, с. 36]. Є. Е. Цибарт доповнює цей перелік протоколом про ознайомлення з постановою про призначення експертизи, постановою про проведення обшуку, постановою про проведення освідування, протоколом пред'явлення для впізнання, постановою про накладення арешту на майно [3, с. 33].

М. С. Строгович, навпаки, наголошував на тому, що постанова про порушення кримінальної справи не може ставити особу в положення підозрюваного, оскільки вона виноситься до перевірки матеріалів, що послужили приводом до порушення кримінальної справи [4, с. 34].

В. А. Стрёмовський, підкреслюючи, що підозрюваною особа стає при здійсненні слідчим щодо неї певних примусових дій, не вважав за доцільне встановлювати в кримінально-процесуальному законі додаткових підстав для наділення особи статусом підозрюваного [5, с. 98].

М. М. Короткий же доводив необхідність наділення особи статусом підозрюваного шляхом її допиту, освідування, відібрання зразків для порівняльного дослідження, проведення в неї обшуку, пред'явлення для впізнання, накладення арешту на майно, направлення на судово-медичну чи судово-психіатричну експертизи [6, с. 21].

Сучасні вчені також по-різному визначають процесуальний порядок наділення особи статусом підозрюваного. Приміром, О. К. Аверченко вказує, що особа стає підозрюваною з моменту офіційного їй оголошення про існування підозри і останнє обов'язково фіксується в постанові про порушення кримінальної справи, протоколі допиту підозрюваного, протоколі затримання, постанові про застосування запобіжного заходу, постанові про проведення обшуку, протоколі пред'явлення особи для впізнання, постанові про відібрання зразків для порівняльного дослідження, спеціальному повідомленні, іншому процесуальному документі [7, с. 56, 57].

О. В. Победкін наголошує на потребі закріплення в законі такої підстави появи підозрюваного, як допит особи щодо її причетності до вчинення злочину [8, с. 278].

Проекти Кримінального процесуального кодексу України (далі — проект КПК України) по-різному підходять до визначення підстав наділення особи статусом підозрюваного. Відповідно до проекту КПК, підготовленого робочою групою Верховної Ради України № 1233, особа визнається підозрюваною за наявності однієї з таких підстав:

а) порушення стосовно неї провадження в кримінальній справі;
б) процесуального оформлення її затримання відповідним протоколом;
в) застосування щодо неї запобіжного заходу до притягнення її як обвинуваченого [9].

Підозрюванам, згідно з проектом КПК України, підготовленого робочою групою Національної комісії зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права, є особа, якій у порядку, передбаченому цим Кодексом, повідомлено про підозру, яке обов'язково здійснюється в разі:

а) затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення;
б) обрання до особи одного з передбачених цим Кодексом запобіжних заходів;
в) наявності достатніх відомостей підозрювати особу у вчиненні кримінального правопорушення [10, с. 12, 89–90].

З точки зору О. І. Конаха й М. В. Парфенової, підозрюваний так чи інакше повинен з'являтися в кримінальному процесі за умов, що стосовно особи:

а) існують дані, що дозволяють передбачати її причетність до вчинення злочину;
б) посадовою особою, яка здійснює провадження по кримінальній справі, винесено процесуальний акт, що свідчить про кримінальне переслідування відносно цієї особи [11, с. 9].

Таким актом може бути:

а) постанова про порушення кримінальної справи;
б) протокол затримання;
в) постанова про обрання запобіжного заходу;
г) повідомлення про підозру.

Ще однією пропозицією щодо додаткових підстав визнання особи підозрюваною є винесення слідчим постанови про притягнення особи як підозрюваної [12, с. 78; 13, с. 25]. Вона має вноситися не в кожному випадку появи підозри, а при необхідності допиту підозрюваного, або ж допит повинен слідувати за винесенням постанови [14, с. 53].

Проте противники винесення постанови про притягнення особи як підозрюваної відзначають, що необхідності в додатковій підставі немає, оскільки стирається грань між останнім та обвинуваченим, тобто вихолощується весь сенс і призначення процесуальної фігури підозрюваного як невідкладної й надзвичайної. Статус підозрюваної для залученої в кримінальний процес особи тягне за собою процесуальні дії що свідчать про кримінальне переслідування відносно неї. Причому момент

набуття особою статусу підозрюваного має не слідувати за застосуванням примусу, а випереджати його [7, с. 60].

Проти розширення числа підстав визнання особи підозрюваною, в тому числі і шляхом допиту, висловлюється і В. М. Григор'єв, звертаючи увагу на те, що для цього учаснику кримінального процесу було б краще пройти через процедуру якої-небудь слідчої дії, аніж бути визнаним підозрюваним, отримати непотрібні йому права й на тривалий проміжок часу потрапити на відповідний облік органів внутрішніх справ [15, с. 61].

Ч. 1 ст. 46 Кримінально-процесуального кодексу Російської Федерації [16, с. 106] (далі — КПК РФ) доповнена пунктом 4 про те, що підозрюваною є особа, “яка повідомлена про підозру у вчиненні злочину в порядку, встановленому ст. 223¹ цього Кодексу”. Одночасно в КПК РФ введено цю нову статтю, якою закріплено, що у випадку, якщо кримінальна справа порушена за фактом вчинення злочину і в ході дізнання отримані достатні дані, які дають підстави підозрювати особу у вчиненні злочину, дізнавач складає письмове повідомлення про підозру в скоєному злочині, копію якого вручає підозрюваному й роз'яснює його права, передбачені ст. 46 КПК РФ, про що складається протокол з відміткою про вручення копії повідомлення. Протягом 3-х діб з моменту вручення особі повідомлення про підозру у вчиненні злочину дізнавачеві належить допитати його по суті підозри.

Ю. Є. Кайгородова тлумачить процедуру повідомлення в кримінальному судочинстві в цілому як “діяльність учасників кримінального судочинства по доведенню до відома заінтересованих осіб у відповідній процесуальній формі їх прав та обов'язків, інформації про виконані дії і прийняті рішення, що стосуються їх прав і свобод при провадженні по кримінальній справі” [17, с. 6].

К. В. Муравйов, відзначає, що повідомлення особи про підозру у вчиненні злочину “викликано забезпечити можливість підозрюваним особам своєчасно одержати права, що дозволяють в ході дізнання повноцінно захищатися від діяльності учасників судочинства з боку обвинувачення” [18, с. 16].

Як бачимо, повідомлення особи про підозру у вчиненні злочину російські процесуалісти визначають як діяльність дізнавача по сповіщення особи про те, що в нього виникла щодо неї така підозра. У зв'язку із цим процесуальне значення такого повідомлення полягає в тому, що:

- 1) спочатку визначаються межі кримінального переслідування, виражається сутність підозри;
- 2) виникає підстава для допиту підозрюваного;
- 3) особі забезпечується можливість захисту, роз'яснюються її процесуальні права, тобто реалізується її право знати, в чому вона підозрюється;
- 4) з'являється можливість для вступу захисника в процес;
- 5) у кримінальній справі з'являється підозрюваний [19, с. 278; 20, с. 100].

Повертаючись до проекту КПК України, підготовленого Робочою групою Національної комісії зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права [10, с. 89–90], зауважимо, що письмове повідомлення про підозру, яку складає державний обвинувач, має містити такі відомості:

- 1) зміст підозри;
- 2) положення закону України про кримінальну відповідальність, що передбачає кримінальне правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа;
- 3) стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, в тому числі зазначення години, місця його вчинення, інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру;
- 4) права підозрюваного.

Письмове повідомлення вручається в день його складання державним

обвинувачем, а затриманій особі — не пізніше як через 24 годин з моменту її затримання.

Аналізуючи вищезазначену пропозицію, необхідно звернути увагу, що у відповідній нормі слід обов'язково закріпити строк, протягом якого особа вважається підозрюваним, оскільки це пов'язано з певними правовими наслідками, які стосуються прав та обов'язків особи, яка підозрюється у скоєнні кримінального правопорушення, моменту допуску адвоката тощо.

Наділення особи статусом підозрюваного за допомогою такого повідомлення може вважатися законним та обґрунтованим тільки за наявності низки процесуальних умов і вимог, що пред'являються до такого процесуального акту, а саме:

а) законність, тобто відповідність нормам кримінально-процесуального закону;
б) обґрунтованість — отримання доказів, що підтверджують підозру щодо певної особи;

в) конкретність — повідомлення має містити точний опис злочину, в тому числі місце й час його вчинення;

г) індивідуальність — його адресацію конкретній особі.

Приймаючи рішення про вручення особі письмового повідомлення про підозру, необхідна наявність:

а) порушеної кримінальної справи;

б) належного суб'єкта, тобто особи, в провадженні якої знаходиться справа;

в) відсутність підстав для закриття кримінальної справи.

Таким чином, навіть короткий аналіз інституту підозри в кримінальному процесі дозволяє зробити висновок про нагальну потребу його цілісної, послідовної й повної нормативної регламентації, що надасть можливість представити його як систему, тобто як упорядковану, внутрішньо узгоджену структуру, що містить однозначні й вичерпні відповіді на будь-яке питання, що виникає в рамках останньої.

Список використаних джерел

1. *Пантелеев, И. А.* Проблемы совершенствования института подозрения в уголовном процессе России [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / И. А. Пантелеев. — Екатеринбург, 2000. — 256 л.
2. *Карнеева, Л. М.* Подозреваемый в советском уголовном процессе [Текст] / Л. М. Карнеева // Социалистическая законность. — 1959. — № 4. — С. 30–37.
3. *Цибарт, Е. Э.* Процессуальное положение подозреваемого в российском уголовном процессе [Текст] : [учеб. пособ.] / Е. Э. Цибарт / под ред. А. П. Гуськовой. — Оренбург : Изд. центр Оренбург. гос. аграр. ун-та, 2001. — 98 с.
4. *Строгович, М. С.* О подозреваемом [Текст] / М. С. Строгович // Социалистическая законность. — 1961. — № 2. — С. 28–37.
5. *Стремовский, В. А.* Участники предварительного следствия в советском уголовном процессе [Текст] / В. А. Стремовский / отв. ред. В. Е. Чугунов. — Ростов н/Д : Изд-во Ростов. ун-та, 1966. — 98 с.
6. *Короткий, Н. Н.* Процессуальные гарантии неприкосновенности личности подозреваемого и обвиняемого в стадии предварительного расследования [Текст] / Н. Н. Короткий. — М. : ВНИИ МВД СССР, 1981. — 121 с.
7. *Аверченко, А. К.* Подозреваемый и реализация его прав в уголовном процессе [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. К. Аверченко. — Томск, 2001. — 240 л.
8. *Победкин, А. В.* Теория и методология использования вербальной информации в уголовно-процессуальном доказывании [Текст] : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / А. В. Победкин. — М., 2005. — 428 л.
9. Проект Кримінально-процесуального кодексу України (реєстрац. № 1233 від 13.12.2007 р.) [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. — Режим доступу : http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=31115.
10. Проект Кримінального процесуального кодексу України [Текст] / підгот. робоч. групою М-ва юстиції спільно із Нац. коміс. із зміцненню демокр. та утвердження верховенства

- права при Президентіві України // Бюлетень Міністерства юстиції України. Спецвипуск. — 2009. — С. 13–243.
11. *Конах, Е. И.* Процессуальный статус и обеспечение прав подозреваемого [Текст] / Е. И. Конах, М. В. Парфенова — М. : Юрлитинформ, 2005. — 88 с.
12. *Навасардян, В. Р.* Актуальные вопросы обеспечения подозреваемому права на защиту в предварительном расследовании [Текст] / В. Р. Навасардян // Правоведение. — 1999. — № 2. — С. 73–80.
13. *Подольный, Н.* Признание подозреваемым по постановлению следователя [Текст] / Н. Подольный // Российская юстиция. — 2000. — № 3. — С. 19–26.
14. *Мельников, В. Ю.* Задержание подозреваемого [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. Ю. Мельников. — Краснодар, 2004. — 253 л.
15. *Григорьев, В. Н.* Задержание подозреваемого [Текст] / В. Н. Григорьев. — М. : ЮрИнфоР, 1999. — 261 с.
16. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации [Текст]. — М. : Омега, 2011. — 217 с.
17. *Кайгородова, Ю. Е.* Уведомление в российском уголовном судопроизводстве [Текст] : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук : 12.00.09 “Уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность” / Ю. Е. Кайгородова. — Омск, 2005. — 16 с.
18. *Муравьев, К. В.* Уведомление о подозрении в совершении преступления [Текст] / К. В. Муравьев // Уголовный процесс. — 2007. — № 11. — С. 11–16.
19. *Кальницкий, В. В.* Уведомление о подозрении в совершении преступления: правовая сущность и порядок применения [Текст] / В. В. Кальницкий // Вестник Омского университета. — Сер. Право. — № 1 (14) : Современные проблемы уголовного судопроизводства России: Матер. междунар. науч.-практ. конф. (Омск, 14–15 сент. 2007 г.). — Омск, 2008. — С. 25–30.
20. *Ефремова, Н. П.* Привлечение в качестве обвиняемого [Текст] : [учеб.-практ. пособ.] / Н. П. Ефремова, В. В. Кальницкий. — Омск : Изд-во Омск. акад. МВД России, 2007. — 200 с.

*Рекомендовано до друку кафедрою кримінального процесу
Національного університету “Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”
(протокол № 11 від 10 травня 2011 року)*

Надійшла до редакції 19.05.2011

Туманянц А. Р. Институт подозрения в уголовном процессе и проблемы его реформирования

Рассматривается место и значение института подозрения в уголовном процессе. Анализируются проблемы совершенствования оснований признания лица подозреваемым в совершении преступления.

Ключевые слова: *подозрение, подозреваемый, уголовный процесс.*

Tumaniants, A. R. The Institute of Suspicion Procedure and the Problem of its Reformation

In the article the place and the meaning of the institute of suspicion in criminal procedure are discussed. The problems of improving the bases that a person is criminal suspect in the commission of crime are analyzed.

Key words: *suspicion, criminal suspect, the criminal process.*

